

סימן כא

מי הזוכה במבצעים והנחות – השליח או המשלח

שאלה:

א. מצוי מאוד שעובדים טסים לחו"ל בשליחות החברה בה הם מועסקים. חברות התעופה מעניקות נקודות לטסים במטוסיה המצטברים בסופו של דבר לכרטיסי טיסה חינם. האם נקודות אלו צריכות להינתן לחברה בה מועסקים העובדים או שהעובדים רשאים לקחת אותן לעצמם?

ב. קניתי שלושה בשמים במבצע, לפי המבצע, על קניית שלושה בשמים מקבלים בחזרה 10 דולר בתלושי קניה באותה חנות שבה נקנה הבושם. אחד מהשלושה קניתי עבור חברה. האם לפי ההלכה עלי לתת לה שליש מעשרת הדולר?

תשובה

בגמ' במסכת כתובות (דף צח ע"ב) נאמר:

הוסיפו לו אחת יתירה – הכל לשליח, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: חולקין; והתניא, רבי יוסי אומר: הכל לבעל המעות! אמר רמי בר חמא, לא קשיא: כאן בדבר שיש לו קצבה, כאן בדבר שאין לו קצבה.

המדובר הוא בשליח שנשלח על מנת לרכוש סחורה, והמוכר הוסיף לשליח על כמות הסחורה אותה היה אמור לרכוש בכסף שקיבל מבעל הבית. נחלקו תנאים בשאלה למי מגיעה תוספת זו: לדעת ר' יהודה התוספת מגיעה לשליח, ואילו לדעת ר' יוסי יש להבחין בין דבר שיש לו קצבה לבין דבר שאין לו קצבה: בדבר שאין לו קצבה, דהיינו שמחירו אינו קבוע, התוספת מגיעה לבעל המעות, ואילו בדבר שיש לו קצבה, דהיינו בדבר שמחירו קבוע, חולקים.

בהסבר ההבחנה שבין דבר שיש לו קצבה לבין דבר שאין לו קצבה כתב רש"י, שבדבר שיש לו קצבה:

כגון קטנית הנמכר בחנות במדה מלא כלי בפרוטה אם הוסיפו אחת יתירה חולקין דמתנה הואי יש לומר לשליח נתנה ויש לומר לבעל מעות נתנה.

ואילו בדבר שאין לו קצבה:

כגון טלית וחלוק וירק הנמכרים באומד פעמים מוותר למכור בזול ופעמים בצמצום הכל לבעל מעות שאין כאן מתנה אלא מכר.

לשיטת רש"י, איפא, הטעם שבעל המעות והשליח חולקים ביניהם בדבר שאין לו קצבה, הוא מחמת הספק בדעתו של המוכר¹. מכאן שאם דעתו של המוכר תהיה ברורה – תנתן התוספת למי שחפץ המוכר.

זוהי גם שיטתו של רב האי גאון, הובאה בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סי' ס) וז"ל:

טעם דבר שיש לו קצבה. לפי שכל חפץ שדמיו קצובים, כשמוסיף עליו הלוקח, מרצון נפשו הוסיף. וכאילו נתנו בפני עצמו לשליח. או י"ל: שלא הוסיף אלא מחמת שלקח ממנו זה החפץ. ונמצא של בעל המעות הוא, ומשום הכי חולקים, עכ"ל.

על שיטה זו חולק הרי"ף האומר, על פי הירושלמי:

ולמה חולקין השליח עם בעל הבית הואיל ובאתה לו לשליח הנאה ע"י בעל הבית חולק עמו:²

לשיטת הרי"ף, גם אם יהיה ברור שהמוכר התכוין לזכות את השליח – יחולק השליח עם בעל המעות.³

והנה בתשובות המיוחסות לרמב"ן שם נשאל את השאלה הבאה:

אם הקהל מינו שליח את ראובן בגביית המס, ולפרוע להשר מכל מקום שיגבה. והשר קיבל הפירעון, והנההו משלו במעות. והקהל אומר לראובן: מה שנתן לך השר, קנינו אותה מתנה. וראובן טוען: המתנה לא באה לידי בסבתכם. אלא לפי שההנתי אותו, ושהייתי מלוה לו משלי, כשלא היה בידי ממון מגביית המס. הדין עם מי.

בתשובתו אומר הוא שהדין עם ראובן. הוא מסתמך בדבריו על שיטת רב האי גאון ורש"י וכותב:

ולפי פירוש זה, בנדון שלפנינו, מי שנותן בפירוש לשליח, הכל לשליח. והרב בעל העטור כתב הטעם: לפי שבאה לשליח הנאה ע"י בעה"ב.

1. ועי' בט"ז חושן משפט סימן קפג סעיף ו שבאר מדוע לא נאמר כאן המוציא מחבירו עליו הראיה.

2. כתובות דף נז ע"ב בדפי הרי"ף. וכן הוא ברא"ש שם פרק יא סימן טו. וכ"כ בעל העיטור. ור' בהגהות אשר"י שם שכב שהטעם שחולקים הוא משום שהריוח בא מחמת מזל של שניהם. ובבאור הגר"א סימן קפג את כה כתב שזהו כשיטת הרי"ף, אולם לדעת קצות החושן שם אות ח זוהי שיטה שלישית, ונפק"מ במקרה שהריוח הוא כתוצאה מטעות של המוכר שלשיטת הרי"ף יהיה הריוח לבעל המעות ולשיטת הגהות אשר"י יחלקו וכשיטת ר"י המובאת בטור שם. וראה גם בחזון איש בבא קמא סימן כב אות ה' שכתב שהחלוקה השווה בין השליח לבעל המעות היא תקנת חכמים "דלא ליתני לאינצויי".

3. ר"ן על הרי"ף שם. ומ"מ אם ברור שהמוכר התכוין לזכות את בעל המעות יודה הרי"ף שהכל לבעל המעות – עי' קצוה"ח שם ס"ק ז.

לפיכך: חולק עמו... ואפילו כן, בכאן הכל לשליח. כיון שהוא טוען: שהוא ההנה את השר, להלוות לו. ושהוא נתן לו בפירוש, ולא לציבור. ועוד: שטעם הגאון ז"ל ורש"י ז"ל יפה.

על פי דברים אלו, גם הפוסקים את טעמו של הירושלמי, יודו שהתוספת מגיעה לשליח במקרה בו ברור שהתוספת ניתנה דוקא לשליח כאות תודה על מעשים שעשה למען המוכר מעבר למוטל עליו כשליח.

להלכה פסק השולחן ערוך (ח"מ קפג ו)

היה השער קצוב וידוע, והוסיפו לשליח במנין או במשקל או במדה, כל שהוסיפו לו המוכרים הרי הוא של שניהם, וחולק התוספת השליח עם בעל המעות. ואם היה דבר שאין לו קצבה, הכל לבעל המעות. (מיהו אם אמר המוכר בפירוש שנותן לשליח, הכל של שליח) (ר"ן פ' אלמנה ניוזנית ותשובת רמב"ן סימן ס').

הרמ"א פסק איפא במפורש כשיטת רש"י ואילו מדברי המחבר שלא הבחין בין מקרה בו המוכר אמר במפורש שנותן לשליח לבין מקרה אחר – נראה שפוסק כשיטת הרי"ף.⁴

בנידוננו אין מדובר בתוספת שנותן המוכר באופן אישי לשליח, אלא בתוספת הניתנת באופן שווה לכלל הקונים. נמצא שהשליח אינו גורם כלל לניתנת התוספת, וממילא עליה להנתן במלואה לבעל המעות.

אלא שיש להבחין בין מקרה בו יש לשליח שיקול דעת היכן לקנות, לבין מקרה בו אין לשליח כל שיקול דעת. כאשר יש שיקול דעת לשליח, והוא זה שהחליט לקנות במקום בו ניתנת התוספת, ניתן לראות בו כגורם לתוספת גם כשמדובר בתוספת הניתנת באופן שווה לכלל הקונים, וע"כ יחולק בתוספת עם בעל המעות – בהתאם לאמור לעיל.

לעומת זאת, כאשר לא הוא המחליט היכן לקנות, ואף התוספת שקיבל הינה תוספת הניתנת לכלל הקונים, לא תרם השליח תרומה כלשהי לקבלת התוספת, ועל כן לא יחשב השליח כגורם לתוספת, והריוח כולו יצטרך להינתן לבעל המעות.

הבחנה זו הביא בשו"ת שבט הלוי⁵ שדחה את דברי השואל שרצה ללמוד מסוגייתנו את דין ההטבות שנותנות חברות התעופה לנוסעים המתמידים, וכך הוא כותב:

---

4. וכן מסתבר שהרי זו גם שיטת הרא"ש והרמב"ם – עי' כס"מ הלכות שלוחין ושותפין פ"א הל' ה. ועי' בסמ"ע שם ס"ק יח שאף שהרמ"א פסק כרש"י, לפעמים, לפי ראות עיני הדיין, ישלסמוך על טעמו של הרי"ף.

5. שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן שה

בענין ראובן שיש לו פקיד שנוסע עבורו במדינות הרחוקות וכל הוצאות השליח וגם כרטיס הנסיעה באוירון הם על חשבון ראובן המשלח, ונתברר שהשליח סדר לעצמו בער מאיילס דהיינו מתנה שחברת טיסה נותנים לכל מבקש, דהיינו מקצת נסיעה בחנם, וכשמצטרף לזוכה מספיק מאיילס מקבל הנוסע כרטיס נסיעה בחנם, והשליח הזה השיג ד' מאיילס וממילא גם כרטיס, והשאלה אם הכרטיס שייך לשליח או למשלח דהיינו ראובן. וכב' דימה כל הענין לש"ס כתובות צ"ו ע"ב בענין שליח שהרויח דקיי"ל בש"ס דכאן שנה רבי שהכל לבעל המעות, והיא פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי וקיי"ל כר' יוסי...

ולדידי פשוט דאין כל הענין הזה שייכות לסוגיא דכתובות הנ"ל ולדין חו"מ סי' קפ"ג שם, דש"ס דכתובות הלא איירי בענין מקרי שאינו רגיל וקבוע דמכרה שוה מנה במאתים כמתניתין שם, או שהוסיף מוכר על הקצבה וכה"ג עכ"פ יש לדון בזה מדין מתנה בעלמא אלא דספק לפנינו אם מתנה למוכר שהוא בעל המעות או מתנה לשליח [כדעת ר' יהודה באמת] דאתו הי' המו"מ של המכירה, ולא עם המשלח, ובזה אסיק הש"ס הבדל בין יש לו או אין לו קצבה, וכדעת הראשנים כ"א לפי דרכו.

אבל נדון שלפנינו אין כאן נדון של נתינת מתנה או ויתור, אלא עסק מכירה ומו"מ גרידא שכל מי שנותן כסף על כמה כרטיסים ועי"ז החברה מרויחה הרבה המה נותנים כרטיס בחנם וזה עסק מסחרי שהם קונים רווחים שבאים מן הקונים ע"י נתינתו, ופשיטא דזה שייך לבעל המעות שהמציא להחברה רווחים אלו, והנדון דומה יותר למה שמבואר ב"מ ל"ה ע"ב ובפוסקים בכ"ד, דכיצד עושה הלה סחורה בפרתו של חבירו, והכא נמי כספו של חבירו הוא...

אכן, אם היה לשליח שיקול דעת ובחר בדוקא את החברה המחלקת הטבה זו יקבל חלק באותה הטבה:

... ובודאי אם יש כמה חברות נסיעות ואין המשלח מקפיד באיזה יסע השליח והשליח בחר בחברה כזאת שהיא נותנת פרס הנ"ל, לאפוקי שאר חברות, דאז השליח המציא רווח הנ"ל דאז יש לדון עוד פעם בזכות השליח, ואין הזמן מספיק לבא באורך דברים.

הרי שהשליח יזכה לשותפות עם בעל המעות בהטבות, בשני תנאים:

א. יש לו שיקול דעת היכן לקנות.

ב. ההטבה אינה מחולקת ע"י כל החברות אלא רק ע"י חלקן.

כאשר מתקיימים תנאים אלו, ניתן לראות את השליח כאחד הגורמים להטבה משום שבחירתו לקנות במקום שקנה – היא זאת שגרמה לו לקבל את אותה הטבה.

עוד מוסיף בשבט הלוי שם, שאין הבדל בין אם השליח רכש את הכרטיס בכספו וקיבל החזר לבין אם רכש אותו מלכתחילה בכסף של בעל המעות:

ומה שכי' כבי' דיש נפ"מ אולי אם בינתיים השליח הלוח כספו למשלחו דאז יהי' שייך לשליח, לבבי לא כן ידמה דמה נפ"מ בזה דסו"ס לא לעצמו קנה הכרטיס אלא לצורך משלחו, אלא דמשלח נעשה לוח נגדו בינתיים ומלוח להוצאה ניתנה ונעשה כספו של המשלח דהכל באחריות המשלח, וחייב לו כספו, וכיון שזה חק קבועה אצל חברות נסיעות מתנה זו אינה בגדר מתנה אלא בגדר התחייבות למי שנותן להם להרויח...

מסקנות להלכה:

שאלה א: לעובד זכות לקבל חלק מהנקודות המוענקות ע"י חברות התעופה אם מתקיימים שני תנאים: א. העובד הוא הבוחר את חברת התעופה בה הוא יטוס. ב. הנקודות אינן מוענקות באופן זהה ע"י כלל חברות התעופה ונמצא שקבלת הנקודות היא פרי החלטת העובד לטוס דוקא באותה חברה.

אם לא מתקיימים תנאים אלו תהיה החברה המעסיקה את העובד, שהיא בעלת המעות, הזוכה באותן נקודות ולא השליח. אם מתקיימים התנאים אלו יתחלקו העובד והחברה המעסיקה בנקודות המוענקות ע"י חברת התעופה, אלא אם כן ברור שכוונת החברה לתת את הנקודות לשליח בלבד.

למעשה חברות התעופה קובעות במפורש שהנקודות ניתנות אך ורק לנוסעים בפועל בלא תלות בשאלה מי שילם על הכרטיס, ושלא ניתן להעבירן לאדם אחר. מכאן שנידוננו דומה למה שפסק הרמ"א שאם אמר המוכר שהכל לשליח – הכל לשליח, ועל כן יזכה העובד בכל הנקודות.

למותר לציין שבכל מקרה השיקול של העובד בבחירת חברות התעופה חייב להיות שיקול ענייני של טובת המעסיק ואל לו להביא בחשבון את הכדאיות האישית שלו הנוגעת לצבירת הנקודות – אם הדבר הוא על חשבון טובת החברה.

שאלה ב: בשונה מהנקודות בחברות התעופה, בנידון זה נוצרה הזכאות להטבה כתוצאה מכך שהשליחה החליטה לקנות בושם גם עבור עצמה. אילו היתה היא קונה אך ורק את הבושם עבור חברתה – לא היתה זכאית לאותה הטבה.

על כן, אף אם לא היה לשליחה כל שיקול דעת היכן לקנות, ואף אם ההטבה הזו ניתנת בכל החנויות, יחלקו בה השליחה ובעל המעות, הטעם לכך הוא ששניהם תרמו לקבלת ההטבה, ובלעדי כל אחד מהם – ההטבה לא היתה ניתנת.

מסתבר שבמקרה זה, אף שהשליחה קנתה עבור עצמה שני בשמים, והמשלחת קנתה רק בושם אחד, בכל זאת יחלקו שוה בשוה וכל אחת תקבל חמשה דולאר, משום שהשותפות של כל אחת מהם הכרחית ובלעדיה לא היתה מתקבלת ההטבה כלל.⁶

---

6. ר' שולחן ערוך חושן משפט סימן קעו סעיפים ה, ו' ובנושאי כלים שם. פסקי דין – ירושלים דיני ממונות ובירורי יהדות תיק 105 – נו, כרך ה עמוד קסז, בהרכב הדיינים: הרב אברהם דב לוין, אב"ד; הרב שמואל ביבס; הרב ברוך שרגא.